

Történelmi
metanarratívák: a
történelem euszebioszi és
ágostoni percepciói
Orosius és Beda műveiben
és ezek óangol
fordításaiban

Tézisfüzet

Tarcsay Tibor

2019. 12. 18.

[Ide írhatja a dokumentum kivonatát, amely rendszerint a dokumentum rövid összefoglalása. Ide írhatja a dokumentum kivonatát, amely rendszerint a dokumentum rövid összefoglalása.]

Disszertációm célja kettős: négy historiográfiai munkát fogok elemezni, és ezeken keresztül mutatom be válfaját a kulturális és ideológiai adaptációnak, annak, hogy társadalmak és egyének miként reagálnak a pusztulás fenyegetésére. A négy mű Orosius *Historiarum adversus paganos libri septem*-je, Beda Venerabilis *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* című munkája, és ezek óangol fordításai. Elemzésem bemutatja a szövegek historiográfiai metanarratíváját, azaz azt a rájuk jellemző „globális vagy totalizáló kulturális narratív sémát, ami magyarázza és rendezi a tudást és a tapasztalatot.”¹ A disszertáció fókusza ugyanakkor a teljes episztemológia leírásánál szűkebb lesz: a historiográfiai metanarratíva alatt a történelmi ok-okozati összefüggéseket magyarázó gondolat-komplexumot értem. Ez ugyanakkor így is számos témát érint, amelyekkel a disszertáció is foglalkozni fog, mégpedig a világ vallásos percepciójából következően teológiai és megváltástani szempontok mentén. Vizsgálatom tárgya lesz tehát a hatalom és a legitimitáció kérdése, a szabad akarattal kapcsolatos problémák halmaza, illetve a hatalomnak való engedelmesség, és a csoportos és egyéni megváltás interakciója.

Az emberek történeteket mondó és „jelentés kereső lények.”² Az eseményeket képtelenek vagyunk egy összefüggéseket felállító történet nélkül nézni. Nem csak más embereknek tulajdonítunk lelket vagy döntési képességet, hanem állatoknak, növényeknek, természeti jelenségeknek, sőt, pusztán mozgó objektumoknak is.³ Úgy tűnik, ez a tulajdonságunk egyszerűen az agyunk része, ezen túl pedig „hajlamosak vagyunk úgy megváltoztatni az ok-okozati összefüggések percepcióját, hogy megvédjük ezzel az önérzetünket. A sikert a saját belső diszpozíciónknak tulajdonítjuk, míg a kudarcot külső tényezőknek.”⁴ Kapcsolatunkat a környező világgal, ideértve a természetfölöttit is, ezen elképzelt narratíváink magyarázzák meg.

A metanarratíva a filozófia, a historiográfia, valamint a teológia tudományaiban egy olyan „legfelsőbb narratívát”⁵ vagy „történelemfilozófiát”⁶ jelöl, ami egy „mindent felülíró igazságot”⁷ felhasználva megmagyarázza a történelem összefüggéseit. A

¹ Stephen, *Retelling Stories, Shaping Culture*, p. 76.

² Armstrong, *A Short History of Myth*, p. 2.

³ Buren & Scholl, 'Who's Chasing Whom?', *passim*.

⁴ Hastorf, Schneider, & Polefka, *Person perception*, p. 73, idézve Miller and Ross, 'Self-Serving Biases', p. 213.

⁵ Lyotard, *The Postmodern Condition*, p. xxiv.

⁶ Breisach, *On the Future of History*, p. 122.

⁷ Ayres, 'Meta-narrative', p. 510.

metanarratíva tárgyai az istenek és az emberek cselekedetei, a történelmi és időbeli tettek, tehát az olyan események, amelyek (legalább szerinte) *racionálisan* elemezhetőek.

Maga a kifejezés az 1980-as évek során került előtérbe, a posztmodernizmus szocio-kulturális elméletének és irodalomképének köszönhetően. Lyotard kiindulópontja szerint a metanarratívák a múltban az elnyomás eszközei voltak, különösen a huszadik század totalitáriánus rezsimeinek kezeiben; következésképp definíciója szerint a posztmodernizmus maga a „hitetlenkedés a metanarratívákkal szemben.”⁸ Lyotard koncepciója szerint a metanarratívák inherensen jóként mutatnak be bizonyos etikai-politikai célok felé haladást, ezzel szükségszerűen (de)legitimizálva egyes tudásfajtákat, attitűdöket, vagy cselekedeteket.⁹ A természetüknél fogva teleologikus metanarratívák minden dolgok ható- és cél-okait predikálják, történelemértelmezésük narratív keretén keresztül pedig követendő vagy elkerülendő példákat állítanak elénk. Kulturális konstrukciókként elmesélik egy-egy társadalom közös értékeit és etikáját, és a történelem morális értelmezésén keresztül az isteni és emberi tetteket egyaránt egy közös *telos*nak rendelik alá. Ezzel a metanarratívák hatalmat adnak narrátoraiknak a nyelv és a tudás fölött, uralva a világ teljes emberi tapasztalását és *episteme*jét.

A metanarratívákat rövidesen számos tudományág követői kezdték elemezni és használni. Bár magát a lyotardi posztmodernizmust is értelmezték metanarratívaként,¹⁰ a fogalom végül fennmaradt és beépült a tudományos gondolkodásba. Lyotard gondolatát a historiográfia területére továbbfűzve Breisach a metanarratívákat már olyan eszközökként definiálja, amik a „bonyolult [történelmi] jelenségeket egy vagy néhány alapvető erő működésére” redukálják, „permanens erők és minták metafizikai jelenlétére [hagyatkozva] a történelmi kontinuitás elérése érdekében.”¹¹ A történelmet úgy mutatják be, mint ami „egy inherens jelentéssel rendelkező entitás, amely jelentést az ember nem konstruálja, hanem megtalálja.”¹² Berkhofer történelemfilozófiájában a metanarratíva (a „Nagy Történet”) a „Nagy Múltat”, azaz a történelem feltételezett teljességét meséli el, „értelmezve a történelem hatalmas folyamatát, megvilágítva magát

⁸ Lyotard, *The Postmodern Condition*, p xxiv.

⁹ Lyotard, *The Postmodern Condition*, pp. xxiv–xxv.

¹⁰ Breisach, *On the Future of History*, pp. 126–128.

¹¹ Breisach, *On the Future of History*, p. 124

¹² Breisach, *On the Future of History*, p. 138

az emberi sorsot. Eszközt kínál a részleges történetek/történelmek szélesebb kontextusba ágyazására, megvilágítva azok értelmét, a belőlük levonandó következtetéseket, tanulságokat.”¹³ Végezetül McGrath történelmi teológiai vizsgálódásában a metanarratívákat úgy írja le, mint autoritatív, „általánosító narratívák, amik univerzális kereteket kínáltak a jelentés felfedéséhez.”¹⁴

Disszertációmban a metanarratíva definíciója az összes fenti jelentést magában hordozza, tehát egy olyan etikai-politikai narratíva, amely rendezi és megmagyarázza a történelmi tudást, az isteni és emberi cselekedeteket, és teleologikusan egy olyan célt predikál, ami felé minden közösségnek és egyénnek törekednie kell.¹⁵

Breisach három metanarratíva-fajtát különböztet meg. Időrendben az első „az ókor metanarratívája, mely egységét arra alapozta, hogy szemmel láthatólag az államok és kultúrák veleszületetten hajlamosak a felemelkedés, a hatalom és jólét kiteljesedésére, majd a hanyatlás ciklusain áthaladni.”¹⁶ Ezután következett a későantik és keresztény világkép, miszerint „a Gondviselés kormányozza a történelmet, és a permanencia csak egy a miénktől eltérő ontológiai szférában található meg.”¹⁷ A harmadik és utolsó metanarratíva a világi haladásé, amik a 19. és 20. században uralkodtak, és amik felé a posztmodernizmus gyanúja irányult.

A disszertációm első felének központi tézise az, hogy mind az ókori, mind pedig a keresztény metanarratíva tartalmazott progresszív elemeket, és hogy a köztük lévő különbség egyáltalán nem olyan éles, mint ahogy ez Breisach lefesti. Ezen állítását egyébként ő maga is aláássa azzal, hogy bemutatja, hogy a Négy Királyság Elmélete (az ókor egyik meghatározó történelmi ideológiája) hogyan „kelt újra életre a reneszánsz korában, lett komplex rendszerré átdolgozva Giambattista Vico által, és került újra előtérbe a huszadik században Spengler, Toynbee, és mások hatására.”¹⁸ A Négy

¹³ Berkhofer, *Beyond the Great Story*, pp. 39–40.

¹⁴ McGrath, *Historical Theology*, p. 191.

¹⁵ A metanarratíva kifejezést a szöveg- és diskurzuselemzés keretében szokták azokra a toposzokra, megjegyzésekre, átvezető elemekre, stb., használni, amikkel az írók (akár történelemírók) összekötik szövegeiket egy koherens egészé. Ezek az eszközök természetesen épp ilyen céljuknál fogva vesznek részt egy specifikus narratíva elmesélésében és egy referencia-keret felépítésében, nagyon közel kerülve a metanarratíva saját definícióm szerinti jelentéséhez (Munson, *Telling Wonders: Ethnographic and Political Discourse in the Work of Herodotus*, pp. 20–4.) Mindemelllett a kifejezést nem fogom eme technikai jelentésében használni.

¹⁶ Breisach, *On the Future of History*, p. 124.

¹⁷ Breisach, *On the Future of History*, p. 125.

¹⁸ Breisach, *On the Future of History*, p. 125.

Királyság Elmélete a későantik keresztény történelemírás ideológiáinak központi eleme volt, és amint látni fogjuk, Orosius is erre építette saját metanarratíváját, míg Ágoston épp a lebontását kísérelte meg. Az orosiusi és ágoston történelemképek újra és újra a felszínre bukkantak a Római Birodalom összeomlását követő évszázadokban, és disszertációm második felében ezen metanarratívák angolszász, bedai és alfrediánus átformálódásait fogom részletesen elemezni.

A természeti katasztrófák és a társadalmi, gazdasági, politikai zűrzavarok, az államok összeomlásai igényt teremtenek az emberekben arra, hogy magyarázatot kapjanak a szenvedés és a halál okaira; az ezekből fakadó kulturális átalakulások során pedig kialakul a világ új percepciója és narratívája. Mint azt az első fejezetben bemutatom, ez a folyamat ment végbe a Mediterráneumban a III. és IX. század között: a népvándorlás káoszba döntötte a Római Birodalom megállapodott rendjét, és a minden katonacászárra bukását követő, évtizedeken keresztül elhúzódó polgárháborúk, a gazdasági összeomlás, illetve a barbár népek megállíthatatlan expanziója a polgárok számára a világ végének eljövételét adta hírül. Ez sokak számára látszólag be is következett, amikor Rómát 410-ben elfoglalták és kifosztották a gótok.¹⁹ Ahogy Szent Jeromos is írja, a kortársak számára az elképzelhetetlen történt meg:

[H]aeret vox, et singultus intercipiunt verba dictantis. Capitur urbs, quae totum cepit orbem: immo fame perit antequam gladio, et vix pauci qui caperentur, inventi sunt. Ad nefandos cibos erupit esurientium rabies, et sua invicem membra laniant, dum mater non parcat lactanti infantiae.

(Hangom elakad, s miközben tollba mondom e szavakat, zokogás tör rám. Elfoglalják a város, ami az egész világot meghódította, a kard előtt éhség pusztít, s alig vannak néhányan, akiket még életben találnak, hogy foglyul ejtsék őket. Az éhezők dühe istentelen étkekre vetemedett, egymás tagjait marcangolták, az anya nem kímélte szopós gyermekét.)²⁰

A pogányok és a keresztények, évszázados politikai és teológiai hagyományokat követve, egymást okolták a katasztrófák miatt. Disszertációm első fejezete a pogány támadásokra és a krízisre adott kétfajta keresztény választ, valamint ezek ideológiai

¹⁹ Cline, *1177 BC: The Year Civilization Collapsed*, p. 172.

²⁰ Jerome, 'Letter CXXVII, To Principia', p. 459 (fordította Puskely Mária és Takács László).

hátterét vizsgálja. A két metanarratíva az euszebioszi és az ágostoni, alapjaik pedig Kaiszareiai Euszebiosz *Historia Ecclesiastica* és *Vita Constantini* című művei, valamint Ágostontól a *De civitate Dei*. Mindkét metanarratíva célja a világ és az egyén, Isten és teremtményei kapcsolatának megmagyarázása, illetve az egyéni és csoportidentitás, továbbá a történelem és az isteni ítéletek összefüggéseinek feltárása. A két narratív séma gyökeresen eltérő istenképeken alapszik, és ennek logikus folyományaként teljesen eltérő következtetésekre is jut. Euszebiosz számára a világ Isten, a mindenható király alattvalója; Ágoston szerint viszont a teremtés oka megismerhetetlen Isten megismerése nélkül – ez pedig egy bensőséges, a szereteten, tiszta lelkiismereten, és hiten alapuló folyamat.²¹

Euszebiosz a negyedik században élt és alkotott, és Nagyon Konstantin alatt az ő a kereszténységről és a Római Birodalomról, az állam és az egyház viszonyáról alkotott képe vált a fősodratú keresztény narratívává. Euszebiosz évtizedes véres harcokat és üldöztetést élt meg míg Konstantin uralkodása viszonylagos békét nem hozott, továbbá a császár kifejezett preferenciáját a kereszténység iránt. A *Historia Ecclesiastica* és *Vita Constantini* szövegeiben Konstantin Euszebiosz személyes hőseként és földi megváltóként jelenik meg. Amint bemutatom, Euszebiosz magyarázata arra, hogy a múlt eseményei pontosan úgy mentek végbe, ahogy történtek, egyértelműen morális. Számára a kereszténység győzelme Konstantin alatt történelmi szükségszerűség, amit Isten az idők kezdete óta eleve elrendelt. A történelem egy célra összpontosul, a keresztény világbirodalom létrejöttére. Euszebiosz narratívája mélyen tradicionális, egyaránt táplálkozik a közel-keleti és a görög-római történelemírásból, illetve áll a császárkultusz befolyása alatt. A morál és Isten ítélete Euszebiosz szerint azon az egy döntésen alapszik, hogy az egyén megtér-e a kereszténységre, vagy pedig a pogány isteneket imádja. A keresztények minden ellenségeskedéssel szemben prosperálnak, és meghódítják a világ négy sarkát; a pogányok szegyenben és nyomorban pusztulnak el, sőt, sorsuk már most beteljesedett. Konstantin keresztény világcsászárként a platóni *nomos empsychos*, azaz az élő isteni törvényt megtestesítő filozófuskirály szerepét kapja, és akarata, barátai, ellenségei nem mások, mint Isten szándéka, Isten kedveltjei, és Isten gyűlölt ellenfelei. A Birodalom *salusa* csak szinte a istencsászárrá emelt Konstantin parancsainak hezitálás nélküli teljesítésével biztosítható.

²¹ Augustine, *On Genesis*, Chapter 2.

Ezzel szemben Ágoston történelmi metanarratívája szinte már egy anti-metanarratíva. Mint kifejttem, Ágoston érvelése szerint a történelem semmilyen módon nem értelmezhető; ugyan van vége (az Ítélet napja), de Ágoston tagadja azt, hogy az ehhez vezető események az emberek számára morálisan értékelhetőek vagy egyáltalán intelligibilisek lennének. Egyedül Isten az, aki tisztán ismeri az emberek szándékait, márpedig csak és kizárólag ez a szándék az, ami meghatározza egy-egy tett erkölcsi értékét. Jób könyvéből kiindulva Ágoston bebizonyítja, hogy egy közösség vagy egyén jóléte és nyomorúsága nem utal semmilyen módon Istentől való kedveltségre vagy neheztelésre. Egyik leghíresebb állítása a *De civitate Dei*nek az, hogy kétségbevonja minden állam legitimációját: mivel minden állam bűnből fakad, hiányzik belőlük az igazság, ami pedig a legalapvetőbb tulajdonságuk kellene legyen. Ágoston számára az Isten Városa egyének természetfölötti közössége, nem pedig fizikai csoportoké. Leírása alapján az Egyház is a Földi Város része, és épp ezért senki nem lehet bizonyos megváltottságában: ennek titka az egyén lelkében rejtőzik, amit csak Isten ismer. Róma Ágoston szerint csak egy földi város a sok közül, amely a saját disszonanciájának és polgárai eltérő érdekeinek fog áldozatul esni. Az egyetlen város, ami után egy kereszténynek vágyakoznia szabad, az a Szentek Közössége a halál után. Ágoston rendkívül körülményesen és bőbeszédűen kifejtett válasza a Római Birodalom krízisére tehát az, hogy ne helyezzük bizalmunkat a földi dolgokba – ehelyett inkább a túlvilágon Istennel való kommunikációra kell törekednünk.

Az elméleti alapok felvázolása után a második fejezettel kezdem meg a szövegelemzéseket. Mivel az általam vizsgált szövegeket korábban nem elemezték ilyen összefüggésben, a szokásos szakirodalmi áttekintés elmarad, és ehelyett röviden áttekintem az egyes művek történelemszemléletével foglalkozó szekunder forrásokat. Ezen szakirodalmakból kiindulva folytatom a szövegek elemzését, különös tekintettel a következő négy kulcspontra: történelmi ok-okozati összefüggések; megváltás-történet; a kegyelem és a szabad akarat együttműködése; továbbá az Egyház, mint közösség története. Emellett a szövegek sajátos tulajdonságait is elemezni fogom annak érdekében, hogy a művek történelmi metanarratíváiról és az ezek közötti különbségekről a lehető legátfogóbb képet adjam.

A második fejezet tehát az első valóban historiográfiai mű, Orosius *Historiarum adversus paganos libri septem* (a továbbiakban LH) című könyvének textuális és

metanarratív elemzésével foglalkozik. A szöveget Orosius a Honorius uralkodása alatti politikai és katonai krízisre írta válaszul, kifejezetten azért, hogy megmagyarázza Róma gótok általi elfoglalását. Erre a munkára maga Ágoston kérte fel, ugyanakkor az LH mégis egy teljes egészében euszebioszi metanarratívát épít fel. Bár a modern történészek gyakran teljesen értéktelennek íróják le Orosius művét, mégis, javarészt mivel egyszerűen ez volt a valaha írt első világtörténelem, rendkívüli hatást fejtett ki: a középkorból kéziratok több száz példányban maradtak fenn, és metanarratívája évszázadokon át volt a történelemírás alapvetése.

Mint bemutatom, Orosius a kereszténység válságára adott válasza nem más, mint az euszebioszi történelem- és hatalomszemlélet kimódolt apológiája. Először is, LH elappropriálja a *historia*, *argumentum*, illetve *fabula* cicerói kategóriáit, és ezeken keresztül aláássa a pogány történetírók hitelességét, hogy velük szemben a maga keresztény történelemszemléletének hitelességét bizonyítsa. Másodszor Orosius felépíti a maga történelmi struktúráját: numerológiai, tipológiai, és figuratív összefüggések bonyolult rendszerét állítja fel, amelyek alapján bizonyítani kívánja, hogy Róma az idők hajnala óta kijelölt keresztény világbirodalom. Orosiusra mélyen hatott a Négy Királyság Elmélete, és könyvében az ezt megtestesítő birodalmak Assíria, Makedónia, Karthágó, illetve a végső és örökkévaló Róma. Isten Rómát választotta megváltása hordozójául, és ennek semmi sem állhat útjába, még a pogányok évszázados ellenállása sem; Isten terve akár az életük árán is megvalósul. Orosius leplezetlen örömmel meséli el a pogányok rettenetes nyomorúságait, amit bűneik bosszújaként érdemelnek Istentől, sőt, tulajdonképp ez a szenvedéstörténet az alapja meglehetősen epizodikus és szelektív világtörténelmének. Az LH ennek bizonyítására kész az adatok meghamisítására is, és végső soron egy grandiózus körkörös érvelést hoz létre. Orosius számára Róma elfoglalása a pogányok bűneinek méltó büntetése volt, amit Isten közvetlenül rendezett így, noha a keresztények érdemeinek hatására valamelyest kegyesen enyhített. A mű központi hőse egyértelműen Honorius, akinek keresztény uralma alatt Orosius szerint még a barbárok is megtérnek és békésen alávetik magukat a római uralomnak – akik pedig mégsem, azok, természetesen, elpusztulnak.

Ezután Orosius kreatív mítoszteremtésére térek át. Az LH sajátosan írja át Róma császárkori történelmét, azt állítva, hogy minden Konstantint megelőző jó császár titokban keresztény volt, míg a rossz uralkodók a kereszténység tudatos ellenfelei. Az

utóbbiak erőfeszítései ellenére azonban a kereszténység végső győzelme a küszöbön áll, s csak egy-két, a pogányságának rongyos maradékaihoz ragaszkodó római akadályozza beteljesedését. Ezek a pogányok Istent káromolják Orosius szerint, amikor azt merik állítani, hogy a kereszténység lenne Róma bukásának és lerombolásának oka. Az LH központi állítása szerint ennek épp az ellenkezője igaz: történelmi adatainak gondos megválogatásán és gyakran meghamisításán keresztül amellettt érvel, hogy Róma sorsa soha nem volt jobb, sőt, ha a pogányság végleg megszűnik, a jelenleginél még csak jobb lesz. Orosius válasza a későcsászárkor válságaira tehát nem más, mint az Állam és az Egyház összeolvadásának diadalittas apológiája, hatását pedig máig érezteti.

A következő általam vizsgált szöveg Beda Venerabilis *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* (a továbbiakban: HEGA) című munkája. Ez a mű nagyrészt Orosius metanarratíváján alapszik, ám mint azt címe mutatja, Beda az angolszász egyház eredetéről és történetéről írt. Amint azt a harmadik fejezetben bemutatom, a HEGA világnézete, illetve a magyarázat, amit Britannia angolszászok általi meghódítására és britek általi elvesztésére ad, alapvetően euszebioszi. A HEGA szövegelemzéséből nyilvánvalóvá válik, hogy Beda nézete szerint a britek bűne az, hogy bár újra és újra felajánlották számukra a katolicizmust, elvetették azt, és helyette pelagiánus eretnekek lettek. Ezeket a bukásokat Isten először természeti katasztrófákkal és inváziókkal bünteti, esélyt adván a briteknek a megbánásra és megtérésére – ők azonban minden egyes alkalommal újra bűnbe esnek. A brit hit és sors ciklicitása megfelel Beda narratívájában az orosiusi pogányok körkörös végzetének. Isten harmadjára és utoljára akkor ad lehetőséget a briteknek az angolszász invázió során, amikor az őslakosok megtéríthetnék a hódítókat, és így a keresztény *oikumene*be bevezetve pacifikálhatnák őket. A britek azonban ezt visszautasítják, és bűnük zsoldja a halál és országuk visszafordíthatatlan elvesztése. Euszebiosz metanarratívájának pozitív oldalát tehát a HEGA áthelyezi az angolszászokra, amit Beda párhuzamba állít a zsidók keresztények általi szupercessziójával. Az angolszászokat végül Rómából küldött katolikus misszionáriusok térítik meg rövid idő alatt, és a felmerülő kevés nehézséget a térítők „az izmos és aktív Isten”²² segítségével gyorsan legyűrik.

Elemzésem során nyilvánvalóvá válik, hogy Beda szemében az angolszászoknak nem lehet semmilyen más történelmük, mint egyháztörténelem. A királyságok sorsa

²² Higham, *Re-reading Bede*, p. 148.

kezdetektől fogva összefonódik az egyházával, és politikai létük és prosperitásuk katolikus kereszténységüktől függ. A római egyház euszebioszi tökéletessége Beda kiindulópontja, és az angolszász egyház Rómával teljes kommunióba való érését mutatja be. A HEGÁ-ban leírt epizódokon és anekdotákon keresztül Beda ezen érést úgy írja le, mint az életszentség növekedését. Amint bemutatom, az ötödik könyvben ez az eszményi szentség együtt jár a világok határainak elmosódásával, és a mennyei csodák és túlvilági látomások egyre nagyobb részét teszik ki a narratívának. Beda azonban nem csak az angol megváltás történetét meséli el, hanem a brit kárhozátét is: a kettő nem létezhet egymás nélkül, sőt, a britek önpusztítása az, ami az angolszászok győzelmét lehetővé teszi.

Azonban minden triumfalista és teokratikus felhangja ellenére, mint bemutatom, Bede munkája nem teljesen euszebioszi. A HEGA központi kérdései a szabad akarat helyes használata, illetve az egyéni megváltás és az isteni kegyelem közötti kapcsolat. Ezeket a problémákat a szövegben a *gratia* szó használatának elemzésén keresztül fogom vizsgálni, valamint azon, hogy Beda miképp mutatja be a Húsvét időszámításának kérdéskörét. Noha a HEGA történetében a britek veleszületetten és közösségileg eretnekeknek vannak elkönyvelve, ez utóbbi kapcsán például Beda, ha nehézkesen is, de elismeri, hogy meg tudnak változni; sőt, esetenként az angolszászok Istentől való eltávolodásának példáit is leírja. A HEGA metanarratívája tehát nem teljesen egyezik meg Orosiuséval, és megjelennek benne ágostoni elemek is. Amint azt bemutatom, Beda igyekszik a HEGA szereplőiről viszonylag kiegyensúlyozott képet festeni: nem csak a szentség, de a kárhozat és megátalkodottság történeteit is lejegyzik. Az angolszászokról rajzolt kép részletes, és feltárja az egyének bűneit. Beda szerint a megváltás nem predestinált: ha egyszer elnyertük, újra elveszíthetjük. Ennek a britek a legjobb példái, de a szöveg nyíltan az angolszászok figyelmeztetésére lett írva. Az angoloknak el *kell* nyerniük a megváltást a Beda által állított jó és rossz példák követésén és elkerülésén keresztül, és ezáltal mellékesen *lehetséges*, hogy prosperálni is fognak.

A Bédát és Alfrédot elválasztó 150 év alatt Britannia óriási változáson ment keresztül. A viking betöréseknek köszönhetően Anglia el nem foglalt része végletekig elszegényedett, a Danelaw pedig javarészt megsemmisült. Noha sokáig a tudományos diskurzusban Anglia vikingek általi elpusztítására egyszerű irodalmi toposzként tekintettek, mint azt bemutatom, a régészeti, anyagi, és textuális bizonyítékok

egyértelműen azt támasztják alá, hogy az angolszász társadalom alapjaiban bomlott fel a 9. század során. Az állandósult háborúskodás az egyházi infrastruktúrát különösen érzékenyen érintette, mivel a templomok és kolostorok a vikingek számára könnyű prédák voltak. Ugyanakkor a külső fenyegetés hatására új fordulatként megjelent a britek és angolszászok ideiglenes szövetsége.

Az angolszászok, mint azt Alcuin Higbaldhoz írt levele is mutatja, már a legelső skandináv támadásokat is euszebioszi keretben értelmezték, mint Isten bosszúját az angolszászok bűneiért. Ez az interpretáció századokkal később is meghatározó volt; ugyanakkor Alfréd király kulturális reneszánsza alatt egy új történelmi metanarratíva is kidolgozásra került. Mint az a két fennmaradt historiográfiai mű, az óangol Beda- és Orosius-fordítások alapján bemutatom, Alfréd nem az isteni büntetést jelölte meg a viking támadások okaiként, hanem a bölcsesség és tudás átadásának angliai hiányát. Az intellektuális megújodást célzó programjának központi célja az volt, hogy az angliai írástudó réteget követendő és elkerülendő példákkal szerelje fel, akár csak Orosiusé és Bedaé. Ugyanakkor mindkét fordítás jelentősen eltér az eredeti szövegektől, mind tartalomban, mind a történelemszemlélet terén. Mindkét szöveg Alfrédra jellemző fordítási stratégiákkal operál: ezek az interpoláció, átírás, és kihagyás. Ezen stratégiák megismerése kulcsfontosságú a fordítók munkájának, céljainak, és az általuk eszközölt változtatások megértéséhez.

Textuális és metanarratív szempontok alapján valószínűbb, hogy az első fordítás az *Óangol Beda* (a továbbiakban: OEHE) volt; ezért ez az első angolszász szöveg, amit az ötödik fejezetben feldolgozok. Noha ez a fordítás jobbra meglehetősen húz az eredetihez, abból számos kulcsfontosságú fejezetet és részt elhagy, nagyban áthangolva ezzel Beda metanarratíváját. Az elhagyott szöveghelyek között vannak azok is, amikben Beda a briteket eretnekként és veszedelmes kárhózzottakként írja le – ezek kihagyása radikálisan átformálja az *adventus Anglo-Saxonum* narratíváját. Mint az az eredetivel való szoros összevetés során bebizonyítom, isteni büntetés helyett (melyet a fordítás egyébként is csak egyszer említ), Britannia meghódítása az óangol szövegben úgy jelenik meg, mint katasztrofális politikai döntések következménye. A britek képe megfontolt változtatásokon keresztül alakul át: irracionálisan és konokul rettegnek Rómától, amelyik 410-ben magukra hagyta őket a pogány hordákkal szemben, majd 200 évvel később a gyűlölt hódítók oldalán jelenik meg, és elsőbbséget követel a kelta

kereszténység fölött. A fordító jelentősen eltávolította Róma autoritását az óangol szövegben: számos, Rómával kapcsolatos információt tartalmazó passzus törlésre került, illetve a pápai levelek felét nem fordították le. Míg Bedánál ezek a levelek voltak hitelességének bizonyítékai és Róma autoritásának fókuszpontjai, a fordítás az olvasó tekintetét hiányukon keresztül a britanniai történésekre irányítja. Az eredetivel ellentétben a megváltás már nem kizárólag a római egyházon keresztül érhető el; a fordítás a lexikális és fejezet-szintek manipulációján keresztül a kereszténységet a béke és megváltás mindenki számára hozzáférhető eszközöként ábrázolja. Ez az új kereszténység-kép magába foglalja a briteket is, és ezzel negálja Beda jobbra euszebioszi narratíváját. Ennek következtében pedig az eredetiből megőrzött ágostoni elemek sokkal hangsúlyosabban kerülnek elő az OEHE-ben.

Amint az bemutatom, ezek a változások épp Alfréd kulturális reneszánszot célzó programjának ideológiai hátterével magyarázhatóak. Érveim szerint a HEGA szó szerinti lefordítása azt a kérdést vetette volna fel, hogy vajon az angolszászok sorsa ugyanaz lesz-e, mint a briteké – ráadásul ebben az esetben pogányok hódítottak volna meg igaz katolikusokat, ami még jobban összezavarta volna a bédai üzenetet. Egy ilyen szöveg visszamenőleg értéktelennek ítélte volna az angol kereszténység összes eredményét, még a kontinensen végzett missziós munkájukat is. Ez nem csak az alfrédi program céljait, de magát az egyházat is szubvertálta volna. A HEGA bölcsességének átadásához épp ezért a szöveget a megváltozott körülményekhez kellett igazítani.

Az utolsó fejezetben azt mutatom meg, hogy ugyanez az *Óangol Orosiusra* is igaz. Az OEH inkább parafrázis, mint fordítás: az elhagyott szövegrészek miatt az óangol mű alig ötöde az eredetinek, és ha az előbbi nem szúrná be néha azt, hogy *cwaep Orosius*,²³ nehéz lenne a forrás megállapítása. A fordító a megtartott szöveghelyeket is módszeresen átdolgozta, gyakran kitalált, de részletes magyarázatokat adva olyan eseményekre és szokásokra, amik az idő- és térbeli távolság miatt valószínűleg érthetetlenek voltak az óangolok számára. Emellett azonban, mint megmutatom, az OEH teljes egészében lebontja Orosius gondosan felépített numerológiai és tipológiai struktúráját, kitörölve az LH központi érvét képező római világalom eleve elrendeltségének gondolatát. Lexikális elemzésemel keresztül megmutatom, hogy az alkalmanként meghagyott tipológiai értelmezéseket az óangol szöveg úgy írja át, hogy

²³ „mondotta Orosius.”

azok a lelki megváltás előfutáiraiként jelennek meg. Míg Orosius érvelése szerint Róma az emberiség csúcsteljesítménye, az óangol szerző kifordítva épp azt mutatja meg, hogy Róma pont olyan, mint az LH-ban szereplő összes többi állam: egy hatalomra éhes, minden igazságosságot nélkülöző város, ami polgárai és ellenségei számára is csak nyomort teremt.

Ágoston történelemszemlélete szellemében az OEH Orosius birodalmi kereszténységét is dekonstruálja: a jó császárok immár nem Isten földi helytartói, akiket Krisztus maga választ. Az OEH részrehajlás nélkül ábrázolja a római uralkodókat, erényeiket és bűneiket egyaránt felsorolva. Épp ezért az euszebioszi teokratikus államkereszténység és a *salus*-megváltás azonossága is eltűnik. Amint az leírom, a fordító nem hagyott meg mást, mint azokat az alapadatokat, amikkel Orosius dolgozott, és amik így gyakorlatilag azt a művet konstituálják, mint ami Ágoston eredetileg kért. Az OEH története tehát egy olyan narratíva, ami azt mutatja, hogy a kereszténység eljövetele óta nem lett *rosszabb* Rómának. Nem több, nem kevesebb: az élet nem jobb a kereszténység óta, és Róma sem Isten új választott népe. Az óangol szöveg a világ nyomorúságának kietlen katalógusa, és a földi élet állapotán Krisztus eljövetele sem változtat. Mégis, Jézus megtestesülése és kereszthalála, amiket Orosius szinte meg sem említ, az OEH-ben sokkal inkább előtérbe kerülnek, és a fordító gyakori interpolációkban emlékezteti az olvasót arra, hogy végső célunk a túlvilág. Sőt, Orosius leírásait a rómaiak állítólagos áldott jólétéről az óangol szerző a mennyországra alkalmazva írja át. A valós béke és a boldogság az OEH szerint egyértelműen nem elérhetőek ebben a harc és múlandóság által uralt világban; ezekre csak a szentek közösségében tudunk szert tenni. Isten kegyelme az óangol szöveg központi témája, és az erre alkalmazott szavak lexikális elemzésében bemutatom, hogy ezeket a fordítók közel ágostoni értelemben használták. Akárcsak Ágoston, az angolszász szerző is tagadta bármilyen olyan emberi hatalom legitimitását, ami nem igazságosan uralkodik, és az olvasókat arra biztatta, hogy a földi város konfliktusaiban való eltévelyedés helyett Isten örök városát keressék.

Mindemellett az OEH külön figyelmet fordít Orosius gyűlölt barbárjaira, a gótokra. A fordító alapjaiban változtatja meg a Római Birodalom keresztény *oikumené*ként való leírását azzal, hogy a gótokat a rómaiak egyenrangú partnereiként ábrázolja, akik egyenlő felekként vesznek részt a megváltásban és a történelem mozgatásában. A fordító nem csak törölte Orosius gyűlölködő megjegyzéseit, de át is

szerkeszti az LH adatait, aminek eredményeképp a gótokat a keresztény népekkel (akik közül Róma csak egy) azonos szintre emelte. A barbárság kereszténységbe való olvadása nagyon is aktuális gondolat volt Alfréd kortársai számára, akik Guthrum megkeresztelkedésében a dánokkal való béke biztosítékát látták, és amely helyzet sokban emlékeztetett a rómaiak és a gótok Honorius uralkodása alatti helyzetére.

Mint azt bemutatom, az angolszászok Alfréd idejében hasonló fenyegetéseket és katasztrófákat éltek át, mint Beda britjei és Orosius római polgárai. Mindhárom nép azzal szembesült, hogy egy megállíthatatlannak tűnő ellenség, ami a saját metanarratívájuk szerint nem is létezhetett volna, mindent, amit ismernek, elpusztítani készül. Az euszebioszi logikát alkalmazva minden egyes római, brit, és angolszász olyan bűnöket kellett elkövessen, amiket Isten szörnyű büntetéssel kellett megbosszuljon. Az általam vizsgált négy szerző eltérő feldolgozási mechanizmusokat alkalmazott. Orosius áthangolta és felerősítette az euszebioszi metanarratívát, és úgy próbálta megváltoztatni az ok-okozati összefüggések percepcióját, hogy megvédje ezzel a rómaiak önérzetét. A sikert a kereszténységnek tulajdonította, míg Róma kudarcát külső tényezőknak. Beda valamivel könnyebb helyzetben volt: saját népe az euszebioszi *modus operandi* hasznélvezői voltak, és a jogosan szenvedő bűnösök szerepe a briteké lett. Azonban százötven évvel később, amikor az angolszászok hirtelen úgy érezték, hogy Isten rossz oldalára kerültek, az euszebioszi magyarázat már üresnek bizonyult. Alfréd és szellemi társai Ágostonhoz fordultak, hogy útmutatást kérjenek a történelemhez és az élethez, és ez alapjaiban változtatta meg szemléletüket a világról, a hatalomról, és a történelemről.